

УДК 332.145

В. І. Бойко

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ФУНКЦІОНУВАННЯ СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНОЇ СФЕРИ У РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

Анотація. У статті викладено обґрунтування теорії, методології, методики і практики організації та розвитку соціально-культурної сфери життєдіяльності населення, її інституціонального забезпечення функціонування та державного регулювання на регіональному рівні.

Ключові слова: організація, соціально-культурна сфера, життєдіяльність, населення, культура, регіональне самоврядування, управління, регулювання.

Summary. The article presents the study of theory, methodology, methods and practices of the organization and development of social and cultural spheres of the population, its institutional functioning and state regulation at the regional level.

Key words: organization, socio-cultural sphere, livelihoods, communities, culture, regional governments, control, regulation.

Постановка проблеми. Процеси активізації соціально-економічної життєдіяльності в регіонах України знайшли відображення в посиленні економічної самостійності органів регіонального

самоврядування й управління, розширенні сфер їх компетенції та повноважень. Проте об'єкти соціально-культурної сфери (школи, лікарні, клуби, будинки культури, бібліотеки, заклади фізичної

© В. І. Бойко, 2013

культури і спорту, мистецтва тощо), особливо у віддалених та депресивних регіонах, не мають належного розвитку.

Причиною цього є зміна соціально-економічних умов та орієнтирів регіонального розвитку, відсутність або недостатність місцевих джерел фінансування та бюджетної підтримки діяльності вказаних установ, зменшення кількості населення, особливо молоді та юнацтва як споживачів соціально-культурних послуг, трансформація соціально-культурних пріоритетів та інтересів, зайнятості, міграцій в умовах інформаційного суспільства.

Тому особливої актуальності набуває обґрунтування принципів організації та управління розвитком соціально-культурної сфери у регіонах, обґрунтування методологічних і методичних засад інституалізації та функціонування соціально-культурної сфери (СКС) як підґрунтя стабільності соціально-економічної ситуації на регіональному рівні. Сталий соціально-економічний розвиток регіонів у цілому є вирішальним чинником формування належних умов життєдіяльності населення країни, підвищення його конкурентоспроможності на ринку праці, зростання рівня та якості життя загалом.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Обґрунтуванню теорії, методології, методики і практики розвитку соціально-культурної сфери життєдіяльності населення, інституціонального забезпечення її функціонування на регіональному рівні присвячені праці С. І. Бандура, Л. Г. Богущ, В. М. Гейця, М. І. Долішнього, Т. А. Заяць, Т. М. Качали, Р. П. Колосової, В. І. Куценко, Е. М. Лібанової, А. Ф. Мельник, В. П. Мікловди, В. І. Пили, К. В. Прокопишак, Л. К. Семів, Д. М. Стеценка, Л. Г. Чернюк, К. І. Якуби та інших науковців. У них доводиться необхідність подальших ґрунтовних досліджень соціально-економічного потенціалу та соціальної політики щодо регіонального розвитку, основу якої становлять закономірності та принципи, пов'язані з розподілом, обліком і споживанням суспільних соціально-культурних благ.

Мета статті — обґрунтування напрямів організації та ефективного функціонування соціально-культурної сфери як вагомої складової економіки регіонів країни, визначення засобів державного регулювання та інституційного забезпечення на регіональному рівні.

Вклад основного матеріалу. Успішний економічний розвиток виробничої та невиробничої сфери життєдіяльності є вирішальним чинником забезпечення належних умов розвитку населення України, зростання його купівельної спроможності та підвищення рівня життя. У контексті дослідження виникає необхідність узагальнення поняття соціально-культурної сфери на засадах регіональної економіки.

На нашу думку, соціально-культурну сферу можна визначити як єдину інтегровану систему, яка формується з тісно пов'язаних і взаємодіючих елементів — безпосередньо соціального і культурного підкомплексів, що створюють передумови для нормальної життєдіяльності населення. Функціонування соціально-культурної сфери регіонів спирається на загальні закономірності й принципи регіонального розвитку та вирішує практичні проблеми, пов'язані з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням суспільних і колективних локальних благ, а також економічними механізмами досягнення соціальних цілей і (поза ринковою взаємодією) культурних інтересів населення [1].

Соціально-культурний розвиток населення слід розглядати як конкретний режим функціонування певного системного утворення, орієнтований на позитивну динаміку параметрів рівня та якості життя, забезпечений стійким, збалансованим і взаємодоповнювальним відтворенням соціального, культурного, ресурсного і господарського потенціалів. Сучасна модель соціально-культурного розвитку базується на тому, що не тільки наявність виробничої, транспортної і ринкової інфраструктури є потужною рушійною силою економічного зростання, але й сприятливе соціальне, культурне та інституційне середовище стає все могутнішим фактором розширення ділової активності, залучення капіталу і бізнесу до розвитку виробництва та економіки загалом.

Основою розробки механізму управління соціально-культурною сферою життєдіяльності населення має бути певна система методологічних принципів, що відображають об'єктивні закономірності регіональних відтворювальних процесів (рис. 1).

У процесі розробки механізму управління соціально-культурною сферою життєдіяльності населення обґрунтовано систему принципів формування моделі управління, до якої входять: принципи цільового управління, економічної відповідальності, самофінансування, використання переваг у територіальному поділі праці, економічної самостійності, залежності між економічною ефективністю та рівнем соціального розвитку, соціальних інновацій, поєднання інтересів усіх структур, задіяних у відтворенні соціального комплексу регіону, що в сукупності забезпечують сталість його соціально-економічного розвитку.

Зазначені принципи мають бути покладені в основу нормативно-правових актів, що створюють інституційні контури життєвого середовища та господарських утворень, визначають вибір тих конкретних інструментів і важелів управлінських механізмів, що будуть вирішальними для забезпечення належної ефективності функціонування соціально-культурної сфери. Серед них основоположне значення мають закони України, по-

Рис. 1. Принципи організації та управління розвитком соціально-культурної сфери життєдіяльності населення (розроблено автором)

станови уряду, укази президента країни, рішення регіональних управлінських структур та органів місцевого самоврядування [2].

Організація та формування системи управління сучасною соціально-культурною сферою життєдіяльності сільського населення повинні базуватися на розумінні того, що: по-перше, ця система має складну структуру; по-друге, управління нею має свою специфіку; по-третє, усі елементи управління системи повинні взаємоузгоджуватися і не суперечити один одному.

Встановлені принципи дали змогу обґрунтувати засоби ефективного управління соціально-культурною сферою. У їх сукупності доцільно виокремити кілька підсистем, які часто відіграють роль самостійних механізмів: організаційного, економічного, фінансового, бюджетного, податкового, правового, соціального, мотиваційного та інших, що разом з тим взаємозалежні, взаємообумовлюють один одного і становлять складну інтеграційну структуру. Регулювання або вдосконалення одного з них обумовлює потім зміни в іншому або так званий синергетичний ефект в усій системі управління.

При цьому важливе значення має державне регулювання та бюджетна підтримка функціонування соціально-культурної сфери. Вона стосується фінансового забезпечення державних соціально-культурних заходів, підготовки кадрів для соціально-культурної діяльності у державних ВНЗ, забезпечення конституційних прав громадян на безкоштовне навчання, лікування, здійснення наукових досліджень, соціально-культурних процесів.

Складна організація та принципи функціонування соціально-культурної сфери вимагають ретельного прогнозування можливих наслідків певних втручань у систему управління, якісних чи кількісних перетворень в окремих ланках (еле-

ментах) її організаційно-економічного механізму. Реалізація запропонованої сукупності принципів дає змогу створити передумови для сталого розвитку соціально-культурної сфери у регіонах країни, забезпечувати ефективність і послідовне досягнення цілей її функціонування. При цьому мають бути враховані регіональні особливості розселення, демографічної ситуації, зайнятості населення, спеціалізації регіонів у загальнодержавному та міжнародному поділі праці.

Відзначимо, що метою управління соціально-культурною сферою передбачається «всебічне задоволення матеріальних, культурних та духовних потреб населення [3]». Включення забезпечення матеріальних потреб населення, основою чого є праця, до завдань управління соціально-культурною сферою дає право віднести її об'єкти до складу об'єктів соціальної інфраструктури як більш широкого системно-господарського утворення. Крім того, необхідно врахувати духовний та культурний зміст праці, що надає людині можливості до саморозвитку, культурного і професійного зростання. Разом з тим праця є одним із факторів виробництва, а носії праці — одночасно безпосередньою продуктивною силою виробництва та споживачами кінцевого продукту виробництва.

Отже, об'єкти соціально-культурної сфери як такі, що забезпечують функціонування ринку праці, одночасно обслуговують матеріальне виробництво та забезпечують підвищення його ефективності шляхом регулювання попиту та пропозиції на ринку праці, підготовки та перепідготовки працівників, підвищення їх кваліфікації, а також сприяють всебічному задоволенню матеріальних, культурних та духовних потреб населення, вирішуючи таким чином основні завдання соціальної політики країни. Крім того, значною мірою від

функціонування організацій та установ соціально-культурного сектору, що забезпечують зайнятість населення, формування його світогляду, життєвих цінностей, залежить розвиток ринку праці у регіонах країни, інтенсивність та напрями міграційних процесів, рівень зайнятості населення.

У такому контексті соціально-культурна сфера — це сукупність об'єктів, що забезпечують функціонування ринку праці, сприяють ефективній зайнятості, регулюванню відносин між роботодавцями і працівниками з приводу оплати праці, вирішення трудових конфліктів, управління міграційними процесами в країні. При цьому інституційні структури, які забезпечують розвиток соціально-культурної сфери, правомірно поділити на дві групи: 1) організації та установи, які надають соціально-культурні послуги; 2) нормативно-правове середовище, що регулює співвідношення попиту та пропозиції на соціально-культурні послуги.

Основними завданнями управління соціально-культурною сферою у контексті підвищення зайнятості населення та стабілізації розвитку ринку праці визначається забезпечення підвищення гнучкості та ефективності функціонування її об'єктів за рахунок:

— розповсюдження інформації, яка, поперше, забезпечить скорочення часу пошуку вакансій безробітними і необхідних працівників соціально-культурними установами, по-друге, сприятиме найму роботодавцями працівників, що відповідають їх вимогам, по-третє, яка б дозволила працівникам знайти робоче місце з відповідними умовами праці і рівнем заробітної плати, що їх задовольняє;

— професійного консультування і навчання безробітних новим професіям та спеціальностям;

— квотування робочих місць тим, хто об'єктивно не здатен конкурувати на рівних на ринку праці; організації і сприяння розширенню напрямів докладання праці у галузях соціально-культурної сфери;

— запобігання масових звільнень і масового безробіття;

— розвитку і раціоналізації фінансування заходів щодо цілеспрямованого розвитку ринку праці і підвищення рівня продуктивної зайнятості населення у соціально-культурній сфері;

— розробки і наукового обґрунтування заходів державної політики зайнятості населення та

контролю за їх реалізацією у соціально-культурній сфері.

На нашу думку, соціальні перетворення в першу чергу слід спрямовувати на створення сприятливого соціально-культурного середовища для підвищення престижності та мотивації праці, в основному молоді, привабливих умов для проживання, припинення руйнування об'єктів соціальної інфраструктури та соціально-культурної сфери. Серед соціальних пріоритетів має бути державна допомога молодим сім'ям, юнацтву та молоді у набутті соціально-культурних цінностей, вихованні відповідних потреб, поваги до культурних традицій свого народу. Загалом це буде сприяти економічному зростанню, зміцненню державності, посиленню міжнародного авторитету країни.

Висновки. Організація та функціонування соціально-культурної сфери життєдіяльності населення України спирається на певні закономірності й принципи та вирішує практичні проблеми, пов'язані з виробництвом, розподілом, обміном і споживанням суспільних і колективних соціально-культурних благ, а також економічними механізмами досягнення соціальних цілей і позаринковою взаємодією інтересів населення регіонів.

Пріоритетними напрямами та завданнями розвитку соціально-культурної сфери життєдіяльності на найближчу перспективу мають стати: підвищення рівня та якості життя населення, зокрема забезпечення житлом та комфортності проживання, відновлення соціальної інфраструктури, підвищення рівня освіченості та поліпшення стану здоров'я населення, зниження рівня безробіття і вдосконалення функціонування ринку праці в цілому, збільшення рівня матеріальної забезпеченості жителів з урахуванням регіональних особливостей.

Література

1. Бородіна О. Людський капітал як основне джерело економічного зростання / О. Бородіна // Економіка України. — 2003. — № 7. — С. 48–53.

2. Лібанова Е. М. Людський розвиток регіонів України: методика оцінки та сучасний стан / Е. М. Лібанова, Н. С. Власенко, О. С. Власюк та ін. — К. : СПД Савчина, 2002. — 123 с.

3. Середній клас України: проблеми та соціально-економічні передумови становлення. — К. : Видавничий Дім «Корпорація», 2004. — 582 с.